

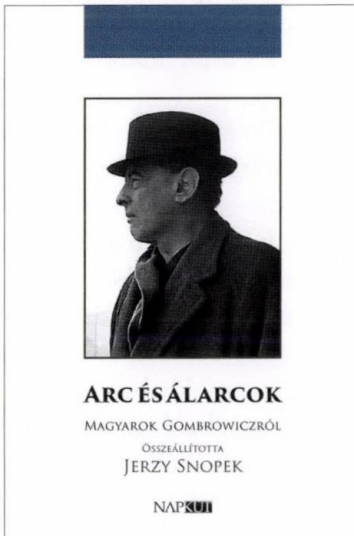

kilátó

Arc és álarcok

Magyarok Gombrowiczról (összeállította: Jerzy Snopek)

Witold Gombrowicz (1904–1969) a 20. század egyik legismertebb lengyel írója. Legjelentősebb művei magyarul is olvashatóak, darabjai folyamatosan műsoron vannak a magyar színpadokon. A Nemzeti Színház 2014. szeptember 5-én mutatta be az *Operettet* (r: Andrzej Bubień). Másnap Király Nina színháztörténész szervezésében került megrendezésre *Királyok a cselédlépcsőn* címmel az a nemzetközi konferencia a groteszk esztétikájáról, melynek középpontjában a színpadi szerző Gombrowicz állt. A Szcenáriumban a bemutató idején ehhez a témához kapcsolódva számos hazai és külföldi szakember publikált: Pályi András, Balogh Géza, Katona Imre, Pálfal-

vi Lajos, Nagyzezsda Tarsisz, Sebastian-Vlad Popa, Milan Mađarev. Tavaly, Gombrowicz halála ötvenedik évfordulójának alkalmából jelent meg a szerző magyarországi recepcióját bemutató kötet: *Arc és álarcok* (Napkút Kiadó, 2020), melyet Jerzy Snopek irodalomtörténész, Lengyelország magyarországi nagykövete állított össze. Itt most e kötet általa írott bevezetőjét, valamint Snopek Júlia tanulmányát közöljük, mely a Gombrowicz életművében tetten érhető létfilozófia alapjait körvonalazza.

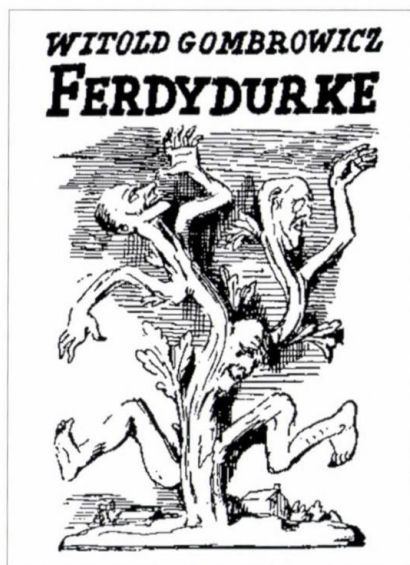
2019-ben volt ötven éve, hogy meghalt Witold Gombrowicz, a 20. század egyik legkiválóbb lengyel írója. Írt néhány regényt, közülük a leghíresebbek: a *Ferdynandurke* (1937), a *Transz-Atlantik* (1953), a *Pornográfia* (1960) és a *Kozmosz* (1965). Ezenkívül drámák (*Esküvő*; *Yvonne, burgundi hercegnő*; *Operett*), valamint az 1953-tól haláláig vezetett Napló szerzője.

Lengyelországban már bemutatkozó regénye, a *Ferdydurke* felhívta magára a kritikusok figyelmét a maga groteszk formájával, mesteri nyelvhasználatával, a bravúros komikumnak és a filozófiai mondanivaló komolyságának ötvözésével. Közvetlenül a második világháború kitörése előtt tengeri kirándulásra indult Argentínába, ahol aztán közel húsz évre le is telepedett. Banktisztviselőként dolgozott, így biztosított magának szerény megélhetést. Nehéz életkörülményei ellenére sem szakított az irodalommal.

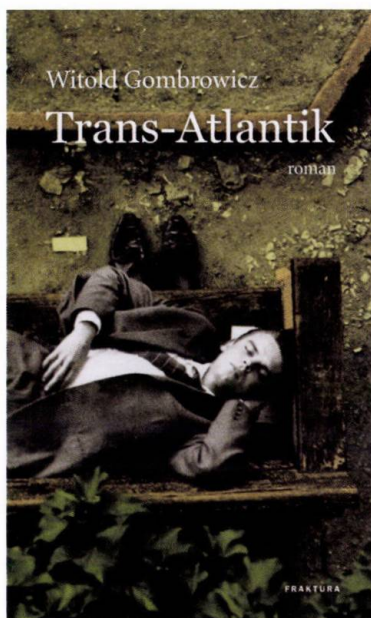
Gombrowicz második regénye, a *Transz-Atlantik* még ellentmondásosabbnak bizonyult – az olvasói fogadtatásban –, mint az első. Szélsőséges érzelmeket keltett – az elragadtatástól egészen az elutasításig. A lengyel emigráció prizmáján keresztül Gombrowicz bemutatta – mintegy görbe tükörben – a hazafiság problémáját, az idegen léttel, illetve az univerzalizmussal konfrontálódott lengyel önazonosságot, a hagyományokhoz való feltétel nélküli kötődést, a honfitársai magatartásában észlelt gondolkodási sémákat, érzelmi megszokásokat. Ugyanezek a motívumok fognak felbukkanni később a naplójában is, amelyet a huszadik századi naplóírás egyik legnagyobb teljesítményének tartanak. A fontosabb európai nyelvekre lefordított napló Gombrowicznak nemzetközi tekintélyt, díjakat, kitüntetések, ösztöndíjakat hozott. Egyúttal felhívta a nemzetközi kritika és irodalmi közélet figyelmét a szerző más műveire is. Elkezdtek azokat fordítani, a színházak pedig érdeklődni kezdtek színpadi alkotásai iránt.

Élete utolsó évtizedét Gombrowicz Európában töltötte. Rövid berlini ösztöndíjas tartózkodása után Franciaországban telepedett le, ahol gondosan ügyelt irodalmi karrierje alakulására. Megállapíthatjuk, hogy sikeresen tette. Kedvezett neki az akkori intellektuális és művészeti légkör, az egzisztencializmus és strukturalizmus divatja, az avantgárd elképzelések beszívargása. Gombrowicz könnyedén feltalálta magát ezek között. Érdeklődést keltett gyors észjárásával, a viták során tapasztalható intelligenciájával, kiváló elemzőképességével, a poentírozás és művészeti ideák könnyed kifejezésével. Megtették a magukét a különféle művészeti és világnézeti provokációk is, amelyeket nem nehéz felfedezni a Napló lapjain (pamflet a költészetről, a festészetről, a művészet befogadásának sznobizmusáról, a nőkről; Dante és sok más neves művész tekintélyromboló bírálata).

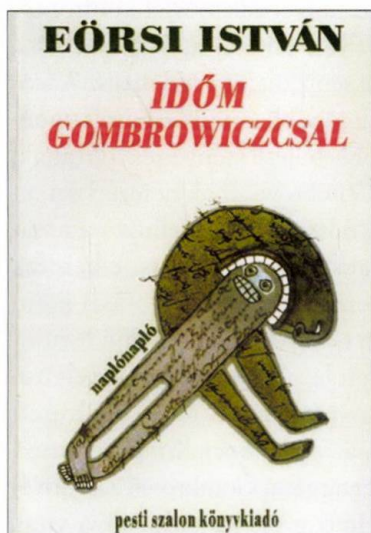
Számos honfitársát irritálta és felháborította Gombrowicz fölényessége és könyörtelensége a lengyel hovatarozás, a lengyel kultúra és hagyomány meg-

W. Gombrowicz: *Ferdydurke*, a regény első, 1937-es kiadása Bruno Schulz borítórajzával (forrás: wordpress.com)

W. Gombrowicz: *Trans-Atlantik*, a könyv 2009-es horvát kiadásának borítója (forrás: abrakadabra.com)

Eörsi István: *Időm Gombrowiczcsal*, Pesti Szalon Könyvkiadó, 1994

A *Naplóban* a különféle komikum keveredik a tragikummal, a vitázó egyensúlyozása a magánember diszkrét – mondhatni: szégyellős – líraiságával.

ítélésében, amihez a nyitányt – mint már említettem – a *Transz-Atlantik* jelentette. A „lengyel komplexus”, különösen Gombrowicz megfogalmazásában, nagyon összetett kérdés, amit ő maga is észrevett és hangsúlyozott.

Gombrowicz mindazonáltal – közvetlenül az 1956 utáni rövid epizódot és az úgynevezett „Szolidaritás-karnevál” szintén rövid időszakát leszámítva – be volt tiltva a Népi Lengyelországban. Nem érthette meg – ami Miłoszsnak sikerült – a Nobel-díjat, de 1989 után Lengyelországban is, a szovjet tábor más országaiban is felfedezték műveit.

Fenti jelenség tükrében Gombrowicz magyarországi recepciója igen figyelemreméltó. Lefordították minden kiemelkedő művét (némelyeket kétszer is), bemutatták darabjait, számos recenziót, karcolatot, kritikai cikket szenteltek neki, sőt két könyvet is: Pálfalvi Lajos életrajzi kötetét és Eörsi Istvánnak a maga nemében egyedülálló *Időm Gombrowiczcsal* című könyvét.

Elgondolkodtató tény, hogy az iránta érdeklődést tanúsító magyar alkotók körében olyan különböző írók voltak, mint Pilinszky (legkorábban), Esterházy vagy Nádas. Nincs ezen mit csodálkozni, mivel a *Naplóban*, amely a legkevesebbet veszít a fordítás során (pedig a különleges nyelvi hallás, amely a pontosságban, a bravúros találékonyságban, egyúttal Gombrowicz nyelvi alkotásainak abszolút naturális voltában jut kifejezésre, talán művészete legerősebb oldala és csábító bájának forrása, amely elsősorban a regényekben, a drámákban teljeseedik be), az érzések, benyomások, émociók, gondolatok egész skáláját fedezzük fel.

Szenyán Erzsébet fordítása